

زبان فارسی و گویش های ایرانی

سال اول، دوره دوم، پاییز و زمستان ۱۳۹۵، شماره پیاپی ۲

تأثیر تماس زبانی بر ویژگی های صرفی و نحوی گویش تاتی رودبار

دکتر راحله ایزدی فر ✉

تاریخ پذیرش: ۹۵/۱۰/۲۵

تاریخ دریافت: ۹۵/۴/۲

چکیده

تاتی رودبار از گویش های تاتی است که در بخش هایی از شهرستان رودبار در استان گیلان تکلم می شود. استیلو تاتی رودبار را در گروه تاتیک قرار داده که تمام گویش های تاتی، تالشی، وفسی، الویری و ویدری را در بر می گیرد اما آنها را در حال تغییر به زبان گیلکی، از گروه زبان های کرانه جنوبی دریای خزر دانسته است. در این مقاله با ذکر شواهدی از ویژگی های صرفی و نحوی تاتی رودبار، تفاوت های این گویش با دیگر گویش های تاتی و علت تغییر کنونی آن به نفع گویش گیلکی بررسی شده است. از میان گونه های تاتی رودبار، گونه جوبنی برای تحقیق انتخاب شده است. روستای جوبن در دهستان رستم آباد جنوبی در بخش مرکزی شهرستان رودبار در استان گیلان قرار دارد. بررسی داده ها نشان می دهد که این گونه در صرف و نحو با دیگر گونه های تاتی متفاوت است.

واژگان کلیدی: تاتی، رودباری، جوبنی، گیلکی، تماس زبانی، تغییر زبانی

✉ raheleh.izadifar@gmail.com

۱. دانش آموخته دکتری زبان شناسی دانشگاه بوعلی سینای همدان

۱- مقدمه

بیشتر جوامع در دنیای امروز، چندزبانانه‌اند. «تماس زبانی» زمانی رخ می‌دهد که سخنگویان دو یا چند زبان یا گویش در تعامل باشند و زبان آنان بر هم تأثیر بگذارد. از مناطق بالقوه در تماس زبانی، منطقه مرزی بین زبان‌هاست. جلوه‌های گوناگون تماس زبانی در حوزه‌های فراگیری زبان، پردازش و تولید زبان، مکالمه و کلام، نقش‌های اجتماعی زبان، رده‌شناسی زبان و نیز تغییر زبان مشاهده می‌شود. وام‌گیری^۱ و تقارب زبانی^۲ از پدیده‌های مختلف زبانی‌اند که در نتیجه تماس زبانی رخ می‌دهد. صورت‌های تأثیر یک زبان بر زبان دیگر عبارت‌اند از:

۱. وام‌گیری واژگان؛ رایج‌ترین نحوه تأثیر زبان‌ها بر هم تبادل واژگان است. زبان ارمنی^۳، واژگانی زیاد از زبان‌های ایرانی به وام گرفته‌است و در ابتدا از زبان‌های هندوایرانی تلقی شد.
 ۲. پذیرش دیگر ویژگی‌های زبانی؛ تأثیر زبان‌ها بر هم ممکن است عمیق‌تر، و فراتر از ویژگی‌های پایه زبان چون صرف و نحو باشد. زبان نیپالی بهاسا^۴ زبانی چینی-تبتی^۵ است که نسبت دوری با چینی دارد، اما قرن‌ها تماس با زبان‌های هندوایرانی مجاور سبب شده آن‌قدر تغییر کند که تصریف اسمی در آن پدید آید که در زبان‌های چینی-تبتی به ندرت به کار می‌رود و از ویژگی‌های خانواده هندواروپایی است. در این زبان، ویژگی‌های دستوری زمان‌های فعل نیز پدید آمده‌است.

۳. دگرگونی زبانی؛ در تماس دو زبان ممکن است زبانی جای زبانی دیگر را بگیرد. این تغییر معمولاً زمانی رخ می‌دهد که زبانی موقعیت اجتماعی بالاتری داشته باشد. این، گاهی منجر به در معرض خطر قرار گرفتن یا انقراض زبان تحت تأثیر می‌گردد.

۴. تأثیر لایه‌ای^۶؛ با دگرگونی زبانی، زبان از دست‌رفته (لایه زیرین)^۸ ممکن است تأثیرات عمیقی بر زبان جانشین (لایه زبرین)^۹ بگذارد و اگر سخنگویان، ویژگی‌های زبان زیرین را حفظ و آن را به نسل بعد منتقل کنند، این انتقال منجر به ایجاد گونه زبانی جدیدی می‌گردد. برای مثال، تلفظ انگلیسی رایج در ایرلند تا حدی متأثر از لایه زیرین ایرلندی است.

-
1. borrowing
 2. language convergence
 3. Armenian
 4. Nepal Bhasa
 5. Sino-Tibetan
 6. language shift
 7. stratal influence
 8. substratum
 9. superstratum

۵. ایجاد زبان‌های جدید: جانیشینی^۱ و زبان‌های آمیخته^۲؛ اگر کسانی بدون زبانی مشترک در تعامل نزدیک باشند، ممکن است این تماس زبانی به زبان‌های جدید بینجامد و زبان پی‌جین^۳ جین^۳ و جانشین^۴ به وجود آید (نک. تامسن^۵، ۲۰۰۱: ۵۹-۹۵).

رودبار گیلان از مناطق دو یا چندزبانۀ کشور است و در آن به تاتی، کردی (کرمانجی)، گالشی و تالشی سخن می‌گویند (سبزه‌لیپور، ۱۳۸۹: ۱۹). تاتی در جنوب گیلان در حومۀ رودبار، پیرکوه، خورگام، رحمت‌آباد، رستم‌آباد و فاراب، و در غرب گیلان در مناطق هم‌جوار با خلخال و تارم رواج دارد. گیلکی رودبار نیز در رستم‌آباد، رودبار، منجیل و لوشان رایج است و آمیختگی‌هایی با تاتی دارد (پورهادی، ۱۳۸۵: ۱۵). یارشاطر (۱۳۵۴: ۳۹۶) زبان رودبار گیلان؛ رحمت‌آباد، رستم‌آباد و ... را دارای جهات مشترک زیاد با زبان‌های تاتی آذربایجان دانسته است. رضایی باغبیدی (۱۳۸۰: ۵) زبان‌ها و گویش‌های ایرانی نو را بر پایه‌ی قرابت‌های ساختاری و جغرافیایی به دو گروه اصلی غربی و شرقی تقسیم کرده‌است. در گویش‌های غربی گروهی شمال غربی‌اند؛ چهار زیرگروه تاتی شمالی، تاتی جنوبی، تالشی و آذری. گویش‌های آذری که گاه تاتی خوانده می‌شوند عبارت‌اند از اشتهاردی، آلموتی، تاکستانی، چالی، خونی، رودباری، سگزآبادی، شالی، کجلی، کرینگانی، هرزنی و هزاررودی. لُکوک (۱۳۸۳: ۴۸۹-۴۹۰) نیز گویش‌های آذری را، که به گفته‌ی او در محل به تاتی موسوم‌اند، به پنج دسته تقسیم کرده‌است:

۱. گویش‌های شمال غربی رایج در هرزند و دزمار: هرزن(د)ی و کرینگانی؛
۲. گویش‌های شمال شرقی رایج در خلخال و تارم: شالی، کجلی، هزاررودی و ...؛
۳. گویش‌های جنوبی رایج در جنوب قزوین: تاکستانی، چالی، سگزآبادی، اشتهاردی و ...؛
۴. گویش‌های جنوب غربی رایج در جنوب غرب زنجان: خوئینی و ...؛
۵. گویش‌های جنوب شرقی رایج در شمال شرق قزوین: رودباری، الموتی و

همچنین استیلو (۱۹۸۱: ۱۳۸-۱۴۱) گونه‌های تاتی ایران و تالشی را به علت شباهت‌های زیاد در یک گروه قرار داده و آن را گروه زبانی تاتی-تالشی یا تاتی تبار^۶ نامیده‌است. وی گروه تاتی تبار را به چهار زیرگروه تقسیم کرده:

1. pidgin
2. mixed
3. pidgin
4. creole
5. Thomason
6. Tatic

۱. تاتی تبار شمالی: گویش‌های شمال آذربایجان شرقی و غربی و تالشی شمالی؛
۲. تاتی تبار مرکزی: گویش‌های خلخال و تارم علیا و تالشی مرکزی و جنوبی؛
۳. تاتی تبار جنوبی: گویش‌های رامند، اشتهاارد، وفس، الویر و ویدر؛
۴. تاتی تبار انتقالی: بیشتر گویش‌های منطقه رودبار.

استیلو اشاره‌ای به تفاوت گروه چهارم با دیگر گروه‌ها و نحوه انتقال این گروه به دیگر زبان‌ها نکرده است.

در این مقاله برآنیم تا با استفاده از شواهدی از ویژگی‌های صرفی و نحوی گویش رودبار نشان دهیم که این گویش چه تفاوت‌هایی با دیگر گویش‌های تاتی دارد و چرا در حال تغییر و انتقال به گیلکی است. برای این تحقیق گونه جوبنی انتخاب شده است.

۲- گویش جوبنی

جوبنی از گویش‌های تاتی است. جوبن در دهستان رستم‌آباد جنوبی در بخش مرکزی شهرستان رودبار در گیلان واقع است. جمعیت این روستا در سرشماری ۱۳۹۰، ۱۵۹۶ نفر بوده است. موقعیت جوبن در نقشه‌های پایان مقاله نشان داده شده است. غیر از گنجه، دیگر روستاهای هم‌جوار جوبن تات‌نشین‌اند. عمده تعامل جوبن با روستاهای تات‌نشین مجاور است و هنوز تقریباً هیچ ارتباطی با مناطق تالش‌نشین و کردنشین هم‌جوار وجود ندارد. تنها اثر در زمینه گویش جوبنی از آن‌علیزاده جوبنی (۱۳۸۹) است که واژگان و اصطلاحات گویش جوبنی را با دستور زبانی مختصر آورده و برای برخی واژگان جمله‌ای مثال زده است. بیشتر جمله‌های تحقیق حاضر از همین کتاب انتخاب شده و برای ارجاع بدان، پس از جمله‌ها تنها شماره صفحه کتاب آمده است. گاه جمله‌ای ارجاع داده نشده، این جمله‌ها را نگارنده با مصاحبه از نویسنده پرسیده و ثبت کرده است.

۳- ویژگی‌های متمایزکننده گویش تاتی رودبار از دیگر گویش‌های تاتی

۳-۱- از بین رفتن جنس دستوری موجود در دیگر گویش‌های تاتی

در گویش‌های تاتی برای اسم‌های مذکر و مؤنث از نشانه‌هایی استفاده می‌شود. در برخی، چون اشتهااردی، تکیه اسم‌های مذکر و مؤنث نیز متمایز است. این تمایز در اسم‌ها، ضمیرها، صفت‌ها، صفت‌های اشاره، حروف ربط و فعل‌ها در بیشتر گویش‌های تاتی مشاهده می‌شود

(یارشاطر، ۱۹۶۹ب: ۲۸۱-۳۰۱، همو، ۱۹۷۰: ۴۵۵-۴۵۶، سبزه‌علیپور، ب ۳۹۲: ۷۳-۸۶). تمایز جنس مذکر و مؤنث در صفت‌های اشاره، اسم‌ها، و فعل‌ها در جمله‌های اشتهاردی زیر دیده می‌شود:

(۱) na šavi âl a.

this.M dress red be.Prs.3Sg.M این پیراهن (مذکر) قرمز است.

(۲) nâ vela âl i.

this.F flower red be.Prs.3Sg.F این گل (مؤنث) قرمز است.

جنس دستوری در جوئنی نیست. در گویش‌های گیلکی نیز جنس دستوری وجود ندارد (لکوک، ۱۳۸۳: ۵۰۱). در جمله‌های زیر از جوئنی، فاعل مذکر و مؤنث با فعل به لحاظ شخص و شمار مطابقت دارند و فعل با فاعل مذکر و مؤنث یکسان به کار رفته‌است:

(۳) Ahmad âhây.

PN.Dir come.Prs.3Sg احمد الان می‌آید.

(۴) Maryam âhây.

PN.Dir come.Prs.3Sg مریم الان می‌آید.

(۵) Maryam mə-râ kâr ə zəndagiy-ə jâ dagand.

PN.Dir 1Sg-Obl work and life-Obl Post:from fall.Pst.3Sg

مریم من را از کار و زندگی انداخت (۱۴۶).

(۶) hasan mə-râ mə piyar mâr-ə jâ dagand.

PN.Dir 1Sg-Obl 1Sg.Obl father mother-Obl Post:from tear.Pst.3Sg

حسن مرا از پدر و مادرم برید (۱۴۶).

۳-۲- استفاده از یک نشانه جمع در تمام حالت‌ها

نشانه جمع در بیشتر گویش‌های تاتی با دو حالت مستقیم^۱ و غیرمستقیم^۲ نشان داده می‌شود. نظام دوحالتی در بسیاری از گویش‌های ایرانی شمال غربی از جمله زازا^۳ (دیملی)^۴، گورانی^۵، تالشی، تاتی، گیلکی و مازندرانی یافت می‌شود (ویندفور، ۱۹۹۰: ۲۸). در زبان‌های ایرانی، در ساخت‌های زمان حال فاعل با حالت مستقیم و مفعول مستقیم با حالت غیرمستقیم نشان داده می‌شوند. در ساخت‌های زمان گذشته، در برخی زبان‌های ایرانی از جمله بسیاری از

1. Direct
2. Oblique
3. Zaza
4. Dimili
5. Gōrāni
6. Windfuhr

گویش‌های تاتی، فاعل با حالت غیرمستقیم و مفعول مستقیم با حالت مستقیم نشان داده می‌شود (همان: ۳۳). نمونه‌ای از حالت‌های نشانه جمع در برخی گویش‌های تاتی به نقل از (یارشاطر، ۱۹۶۹ الف: ۸۶) در جدول آمده‌است:

حالت غیرمستقیم	حالت مستقیم	
-ō(n)	-e	چالی
-un	-eha	اشتهاردی
-o(n)	-end	اسفرورینی
-un	-in	خوزنینی

نشانه جمع در گیلکی غرب گیلان برای اسم‌هایی که به همخوان ختم شوند، ân و در شرق گیلان on است: dâr, dârân (درخت‌ها)، asp, aspon (اسب‌ها) (پورهادی، ۱۳۸۵: ۳۳، ویندفور، ۱۹۹۰: ۳۰). اسم جمع تاتی رودبار نیز در حالت فاعلی و غیرفاعلی تمایزی ندارد (سبزه‌لیپور، ۱۳۸۹: ۴۹). نشانه جمع اسم در جوئنی در همه حالت‌ها افزودن پایانه -on به آنهاست: dast, daston (دست‌ها)، ketâv, ketâvon (کتاب‌ها). این ویژگی جوئنی مشابه گویش‌های گیلکی است که در آن از پسوندهای یکسان an در vâxt-an (اوقات) برای ساختن اسم جمع در همه حالت‌ها استفاده می‌شود (لکوک، ۱۳۸۳: ۵۰۱). دو حالت مستقیم و غیرمستقیم اسم جمع در کلمه «بچه‌ها» در مثال‌های زیر از جوئنی نشان داده می‌شود:

- حالت مستقیم: xurd-on çəkâčək jing kon-on.
 2Sg:Poss child-Pl.Dir always fight do.Prs-3Pl
 بچه‌هایم همیشه دعوا می‌کنند (۱۱۲).
- حالت غیرمستقیم: xurd-on-â tə marâ bor.
 child-Pl-Obl 2Sg:Poss with bring.Imp.2Sg
 بچه‌ها را همراه خودت بیاور (۴۲).

۳-۳- نبود حالت‌های متفاوت ضمیرهای شخصی موجود در دیگر گویش‌های تاتی

همچون اسم‌ها، ضمیرهای جوئنی نیز در دو گروه مستقیم و غیرمستقیم دارند. از ضمیرهای دیگر در جوئنی، ملکی یا اضافی است. ضمیرهای چند گویش تاتی و گیلکی و ضمیرهای جوئنی در جدول آمده‌است (برای ضمیرهای گیلکی نک. پورهادی، ۱۳۸۵: ۳۸-۳۶، برای ضمیرهای تاتی نک. ایزدی‌فر، ۱۳۹۴):

شخص	حالت	تاتی درو	تاتی اشتهارد	تاتی کرین	تاتی هزاررود	تاتی تاکستان	تاتی جوئن	گیلکی رشت	گیلکی غرب	گیلکی لاهیجان
1 Sg	م	az	a(z)	az	az	a(z)	mo	mən	mən	mu
	غ م	man	čemen	man	men ačem	čeme	mərâ		mərâ	ma/me
	اضافی	čəman	čemen	čemen čəman	čeme (n)	čeme	mə	mi	mə	mi
2 Sg	م	tə	to	te	ta	ta	to	tu	tu	tu
	غ م	tə	ešta	te	ta	ešte	tərâ		tərâ	ta/te
	اضافی	əštə	ešta	ešte	ešta	ešte	tə	ti	tə	ti
3 Sg	م	a	a â	a ava	o oa	â(v) âve	on	un	un	un/u
	غ م	avə	ji juâ	ave	ajo	ĵâ(ve) ĵâve	onâ		unâ	unə /inə
	اضافی	ča	ji juâ	ča	jo	ĵâ(ve) ĵâve	onə	unə	un	uni
1 Pl	م	ama	čamâ	âmâ	amâ	âmâ	âmâ	amâ	ama	amu
	غ م	ama	čamâ	âmâ	ačemâ	čomâ	amərâ		amərâ	amərə
	اضافی	čama	čamâ	čomâ	čemâ	čomâ	amə	ami	amə	ame
2 Pl	م	šəma	šemâ	šomâ	šemâ	šomâ	šomâ	šumâ	šumâ	šumu
	غ م	šəma	šemâ	šomâ	šemâ	šomâ	šəmərâ		šəmərâ	šəmərə
	اضافی	šəma	šemâ	šomâ	ašemâ	šomâ	šəmə	šimi	šimə	šime
3 Pl	م	avə	âhâ	ave	o	ânâ	ošon	ašân	ašân	išon/ ušon
	غ م	avân	âhâ	avân	aj(u)ân	ĵânâ	ošonâ		ušânâ/ ašânâ	ušonə/ išonə
	اضافی	čəmân	âhâ	čân	j(u)ân	ĵânâ	ošonə	ušâni/ ašânə	ušânə/ ašânə	ušonə/ išonə

بیشترین تفاوت در ضمیر اول شخص مفرد جوئنی با دیگر گویش‌های تاتی وجود دارد. ضمیر az در این گویش از بین رفته و mo جای آن را گرفته‌است. همچنین صورت غیرمستقیم men و čemen از بین رفته و mə و mərâ که مشابه ضمیرهای گیلکی‌اند جای آنها را گرفته‌اند. دو حالت ضمیر اول شخص مفرد برای نمونه می‌آید:
ضمیر اول شخص مفرد مستقیم در نقش فاعل:

(۹) piš dagan mo tə dombâl âh-âm.
front go.Imp.2Sg 1Sg.Dir 2Sg.Obl after come.Prs-1Sg
جلو حرکت کن، من دنبالت می‌آیم (۸۶).

ضمیر اول شخص مفرد غیرمستقیم در نقش مفعول مستقیم:

(۱۰) sar sib mə-râ pânokord-i kâr ə zəndagiy-ə jâ dakat-om.
early morning 1Sg-Obl not.awaken.Pst-2Sg work and life-Gen
Post:from fall-Pst.1Sg

صبح مرا بیدار نکردی از کار و زندگی افتادم (۱۴۵).

ضمیر اول شخص مفرد غیرمستقیم در نقش مفعول حرف اضافه:

(۱۱) mə rə jâ bəgan xâ boxos-om.
1Sg.Obl Post:for place expand.Imp.2Sg want:Prs sleep:Prs-1Sg
برایم جا بینداز می‌خواهم بخوابم (۱۰۱).

ضمیر اول شخص مفرد اضافی:

(۱۲) mə bərâr pəyn sâl mə pələy-tar ə.
1Sg.Poss brother five year 1Sg.Gen big-more be.Prs.3Sg
برادرم پنج سال از من بزرگ‌تر است (۸۲).

هر سه گروه ضمیرها در جوئنی کلمه مستقل اند و هیچ‌یک واژه‌بست نیست، زیرا می‌توانند مستقل در جمله به کار روند. نمونه‌ای از کاربرد مستقل ضمیرها در جوئنی:

(۱۳) to mə sâg-tar-i hačınay tə pây-â ləngon-i.
2Sg.Dir 1Sg.Gen healthy-more-be.Prs.2Sg purposelessly 2Sg.poss
leg-Obl cripple:Prs-2Sg

تو از من سالم‌تری، بی‌جهت پایت را می‌لنگانی (۲۳۹).

(۱۴) yə sâl rofuzə âbâ-m to mə piš dakat-i.
1 year fail become.Pst-1Sg 2Sg.Dir 1Sg.Gen front become.Pst-2Sg
یک سال رفوزه شدم تو از من پیش افتادی (۸۶).

۳-۴- از بین رفتن نشانه‌های حالت گویش‌های تاتی

گروه‌های اسمی در جوئنی با دو حالت نشان داده می‌شوند:

۱. مستقیم با نشانه صفر برای نشان دادن فاعل فعل لازم و متعدی و مفعول نکره؛
۲. غیرمستقیم با نشانه -â یا -râ یا -rə در پایان اسم یا گروه اسمی و ضمیرها برای نشان دادن حالت مفعول مستقیم معرفه و مفعول غیرمستقیم، مفعول برایی، و به‌ای. نشانه حالت غیرمستقیم جوئنی با گویش‌های تاتی دیگر متفاوت است:

(۱۵) bar-â ugan.
door-Obl close.Imp.2Sg
مفعول مستقیم معرفه:
در را ببند (۵۲).

مفعول غیرمستقیم:

(۱۶) hasan diriz ketâv-on-â âdây zeynab-â.
 PN.Dir yesterday book-Pl-Obl give.Pst-3Sg PN-Obl

حسن دیروز کتاب‌ها را به زینب داد.

مفعول برای:

(۱۷) har čə xurdə-rə juraf âgir-om yə ruzə bargan-ə.
 every thing child-Obl sock buy.Prs-1Sg one day tear.Pst-3Sg

هر چه برای بچه جوراب می‌خرم یک روزه پاره می‌کند (۶۱).

(۱۸) non-â dušav-â âsin boxor.
 bread-Obl food-Obl rub.Imp.2Sg eat.Imp.2Sg

مفعول به‌ای:

نان را به دوشاب بمال بخور (۳۲).

حالت‌نمای غیرمستقیم جوئنی سه تکواژگونه \hat{a} ، $r\hat{a}$ و $r\hat{ə}$ دارد که در جمله‌های مختلف به کار می‌روند. در جمله‌های زیر تکواژگونه $r\hat{a}$ و $r\hat{ə}$ برای نشان دادن حالت فاعل تجربه‌گر در کنار ضمیر اول شخص مفرد به کار رفته‌اند:

(۱۹) diri vastə bəš-om ârəsi, mə-râ vir âšə.
 yesterday must go.Pst-1Sg wedding 1Sg-Obl memory go.Pst.3Sg

دیروز می‌بایست به عروسی می‌رفتم، بادم رفت (۲۶۷).

(۲۰) mə-rə vir âšə.

فراموشم شد (۲۷۳).
 1Sg-Obl memory go.Pst.3Sg

نشانه مفعول در گیلکی غرب \hat{a} و در شرق $\hat{ə}$ است. اگر کلمه به واکه ختم شود، $r/$ بین دو مصوت قرار می‌گیرد (پورهادی، ۱۳۸۵: ۱۰۶). مقایسه نشانه‌های حالت در گویش‌های تاتی در جدول زیر نشان می‌دهد که نشانه‌های حالت اسم‌های مفرد و جمع که در دیگر گویش‌های تاتی رایج‌اند در جوئنی از بین رفته‌اند و نشانه‌های حالت جوئنی همانند نشانه‌های حالت گیلکی‌اند (نشانه‌های حالت تاتی از ایزدی‌فر، ۱۳۹۴).

حالت	تاتی کرین	تاتی اشتیارد	تاتی هزاررود	تاتی تاکستان	تاتی جوئنی	گیلکی
مستقیم مذکر	-Ø	-Ø	-Ø	-Ø	-Ø	-Ø
مستقیم مؤنث	-a	-a	-a	-e	-Ø	-Ø
غیرمستقیم مذکر	-e	-e	-e	-e	-(r)â -(r)ə	-(r)â -(r)ə
غیرمستقیم مؤنث	-e	-â	-e	-e	-(r)â -(r)ə	-(r)â -(r)ə
مستقیم جمع	-e	-ehâ	-e	-on	-Ø	-Ø
غیرمستقیم جمع	-ân	-un	-ân	-on	-(r)â -(r)ə	-(r)â -(r)ə

۳-۵- استفاده نکردن از نظام حالت‌نمایی کنایی در زمان گذشته

برخلاف بسیاری از گویش‌های تاتی که در زمان گذشته از نظام حالت‌نمایی کنایی - مطلق پیروی می‌کنند (برای مثال نک. سبزعلی‌پور و ایزدی‌فر، ۱۳۹۳؛ ایزدی‌فر، ۱۳۹۴)، نظام حالت‌نمایی جوئنی در زمان گذشته همچون زمان حال براساس نظام حالت‌نمایی فاعلی - مفعولی است. در این گویش، فاعل فعل‌های لازم و متعدی در هر دو زمان حال و گذشته با حالت مستقیم و مفعول با حالت غیرمستقیم نشان داده می‌شود. نمونه‌هایی از حالت‌نمایی در جوئنی:

ضمیر شخصی به عنوان فاعل فعل متعدی در زمان گذشته:

(۲۱) on birindarâ bar-â âkašiyə, mo darindarâ oxot-amə.
3Sg.Dir outside door-Obl pull.Pst.3Sg 1Sg.Dir inside push.Pst-1Sg
او از بیرون در را می‌کشید، من از درون هل می‌دادم (۷۰).

اسم عام جمع انسان به عنوان فاعل فعل متعدی در زمان گذشته:

(۲۲) xurd-on mâšin-â tâved-ân.
child-Pl.Dir car-Obl start.Pst-Pl
بچه‌ها ماشین را راه انداختند.

اسم عام مفرد جاندار به عنوان فاعل فعل متعدی در زمان گذشته:

(۲۳) bizing mə vini tək-â bəgašt.
bee.Dir 1Sg.Poss nose.Gen tip-Obl bite.Pst.3Sg
زنبور نوک بینی‌ام را نیش زد (۲۲۹).

اسم عام جمع جاندار به عنوان فاعل فعل متعدی در زمان گذشته:

(۲۴) mond-on xošon-ə rəsmən-â dəfsəst-on.
calf-Pl.Dir self-Gen rope-Obl tear.Pst-Pl
گوساله‌ها ریسمان‌شان را پاره کردند (۳۳).

اسم خاص مفرد مذکر به عنوان مفعول فعل متعدی در زمان گذشته:

(۲۵) diri(z) hasan-â bâzâr-ə miyon bidiy-om.
yesterday PN-Obl market-Obl Post:in see.Pst-1Sg
دیروز حسن را در بازار دیدم.

حالت غیرفاعلی مختوم به نشانه *-t/ar* که در دیگر گویش‌های تاتی برای اشاره به اسم‌های خویشاوندی به کار می‌رود (نک. یارشاطر، ۱۹۶۹ الف: ۸۶-۹۵؛ ایزدی‌فر، ۱۳۹۴: ۱۲۷) در جوئنی از بین رفته است و اسم‌های خویشاوندی با نشانه حالت غیرفاعلی دیگر اسم‌ها نشان داده می‌شود:

اسم‌های خویشاوندی به عنوان مفعول فعل متعدی در زمان حال:

(۲۶) fardâ mə dətar-â bar-on šiyaron.
tomorrow 1Sg.Poss daughter-Obl take.Prs-3Pl husband

فردا دخترم را به خانه شوهر می‌برند (۶۶).

اسم‌های خویشاوندی به عنوان مفعول فعل متعدی در زمان گذشته:

(۲۷) umiyan darâ tə bərârak-â ukat-om.
coming on way 2Sg.Poss brother-Obl see.Pst-1Sg

در راه بازگشت برادرت را دیدم (۵۲).

با بررسی جمله‌های لازم و متعدی در زمان حال و گذشته در جوئنی درمی‌یابیم که نظام حالت‌نمایی در همه زمان‌ها یکسان است و نظام حالت‌نمایی حساس به زمان از بین رفته‌است. در جوئنی فاعل فعل‌های لازم و متعدی حالت مستقیم دارند و بدون نشانه‌اند. در مقابل، مفعول فعل متعدی در هر دو زمان حال و گذشته با حالت‌نمای غیرمستقیم نشان داده می‌شود. از این‌رو، نظام حالت‌نمایی در همه زمان‌ها از نظام حالت‌نمایی فاعلی-مفعولی پیروی می‌کند. از سوی دیگر، از آنجاکه حالت‌نمای مفعولی تنها برای نشان دادن مفعول‌های معرفه به کار می‌رود و مفعول‌های نکره بدون نشانه مفعولی باقی می‌مانند، مفعول‌نمایی از نوع افتراقی معرفه‌بنیاد است.

۳-۶- مطابقت نکردن فعل با مفعول در زمان گذشته

در حالی که در بیشتر گویش‌های تاتی در زمان گذشته، فعل با مفعول جمله به لحاظ شخص، شمار و جنس مطابقت دارد (نک. یارشاطر، ۱۹۶۹ الف: ۲۳۵-۲۳۷؛ یارشاطر، ۱۹۷۰: ۲۶۴؛ رضایتی کیشه‌خاله و سبزیلی‌پور، ۱۳۸۶: ۸۹-۱۰۳؛ ایزدی‌فر، ۱۳۹۱: ۴۷-۵۷)، در جوئنی مطابقت ندارد. مطابقت در جوئنی در زمان حال و گذشته بین فاعل و فعل لازم و متعدی هست. مطابقت فعلی در جوئنی براساس شمار و شخص فاعل تعیین می‌شود. از این‌رو، شمار و شخص فاعل از فعل مشخص می‌شود و فاعل می‌تواند از جمله حذف شود. شمار و شخص یا جنس مفعول در مطابقت با فعل تأثیری ندارد:

فاعل سوم شخص مفرد انسان در زمان گذشته:

(۲۸) mondâ bâG-ə jâ birin bord.
calf-Obl garden-Obl Post:from out bring.Pst.3Sg

گوساله را از باغ بیرون آورد (۷۰).

فاعل سوم شخص مفرد جاندار در زمان گذشته:

(۲۹) dišav amə asp mərə̄ zəmin bəzə, mə kamar bəškist.
last night 1Pl.Poss horse.Dir 1Sg.Obl ground hit.Pst.3Sg 1Sg.Poss
back break.Pst.3Sg. دیشب اسبمان من را به زمین پرت کرد، کمرم شکست.

فاعل دوم شخص جمع در زمان گذشته:

(۳۰) əgəzə gāləč-â âkaš dakaš bokord-an bəfsəst-an.
so carpet-Obl pull pull do.Pst-2Pl tear.Pst-2Pl
این قدر قالیچه را این طرف آن طرف کشیدید پاره کردید (۳۴).

با بررسی فعل‌های لازم و متعدی در زمان حال و گذشته در جوئنی درمی‌یابیم که در جمله‌های دارای فعل زمان حال و گذشته، فعل با فاعل بند به لحاظ شخص و شمار مطابقت دارد. فعل لازم و متعدی با فاعل سوم شخص جمع بی‌جان نیز مطابقت دارد. شناسه‌های زیر در این گویش برای همه فعل‌ها به کار می‌روند:

جمع	مفرد	
-am	-om, -âm	اول شخص
-an	-i, -ay	دوم شخص
-ân, -on	-Ø, -ə	سوم شخص

۳-۷- استفاده نکردن از پی‌بست‌های ضمیری دیگر گویش‌های تاتی

پی‌بست‌های ضمیری در اکثر گویش‌های تاتی کاربردهای گسترده و مختلفی دارند، اما هیچ کاربردی از ضمیرهای متصل یا واژه‌بستی یا پی‌بست‌های ضمیری در داده‌های گویش جوئنی مشاهده نشد. این ویژگی جوئنی مشابه گویش‌های گیلکی است. پی‌بست‌های ضمیری برخی گویش‌های تاتی در جدول زیر (از ایزدی‌فر، ۱۳۹۴: ۱۲۰-۱۹۴) نشان داده شده است:

تاکستانی	هزارودی	اشتهاردی	کرینی	
=om, =em	=m	=m	=(e)m	اول شخص مفرد
=i, =ây	=i	=i	=(e)r	دوم شخص مفرد
=(e)š	=š	=š	=(e)š	سوم شخص مفرد
=(e)mon	=mân	=mun	=(e)mân	اول شخص جمع
=(e)yon	=iân	=yun	=(e)rân	دوم شخص جمع
=(e)šon	=šân	=šun	=(e)šân	سوم شخص جمع

همچنین پی‌بست‌های ضمیری در بیشتر گویش‌های تاتی برای اشاره به عامل فعل متعدی در زمان گذشته استفاده می‌شوند (نک. راسخ‌مهند، ۱۳۸۸: ۶-۷) اما در جوئنی هیچ کاربردی ندارند. ویژگی‌های ۳-۵ تا ۳-۷ نشان می‌دهد که برخلاف بیشتر گویش‌های تاتی که در آنها نظام انطباق در زمان حال و گذشته متفاوت است، نظام انطباق جوئنی در زمان حال و گذشته یکسان است و شامل حالت‌نمایی فاعلی- مفعولی و مطابقت فعل با فاعل جمله است.

۳-۸- استفاده از ساخت تجربه‌گر با ویژگی‌های مشابه زبان گیلکی

در بیشتر گویش‌های تاتی، ساخت تجربه‌گر با ضمیرهای پی‌بستی ساخته می‌شود. نمونه‌هایی از این ساخت در برخی گویش‌های تاتی (مثال‌ها از ایزدی‌فر، ۱۳۹۴: ۱۳۷ و ۲۰۹):

(۳۱) bad-emān bām-e.

bad-1PI come.Pst-3Sg.M بدمان آمد. (کرینی)

(۳۲) em kādo ku xoš-er bām-e?

this present Post:from like-2Sg come.Pst-3Sg.M

از این کادو خوشت آمد؟ (کرینی)

(۳۳) xoš-em bome.

like-1Sg come.Pst.3Sg.M خوشم آمد. (تاکستانی)

برخلاف زبان فارسی و برخی گویش‌های تاتی، ضمیرهای متصل یا پی‌بستی در جوئنی وجود ندارد. در این ساخت‌ها هیچ ضمیر متصل یا پی‌بستی به اجزای فعل مرکب متصل نمی‌شود و اگر فاعل جمله ضمیر باشد، صورت منفصل ضمیرها برای نشان دادن فاعل به کار می‌رود. فاعل این جمله‌ها الزاماً با یکی از تکواژگونه‌های حالت‌نمای غیرمستقیم یعنی -râ یا -â یا -rə نشان داده می‌شود (ایزدی‌فر، ۱۳۹۴: ۲۲۶-۲۳۰، کاظم‌پور، ۱۳۸۹: ۷۰). نمونه‌هایی از این ساخت در جوئنی:

(۳۴) mə-rə vir āšə.

1Sg-Obl memory go.Pst.3Sg فراموشم شد (۲۷۳).

(۳۵) mə-rā yax bəzə.

1Sg-Obl ice hit.Pst.3Sg (من) یخ زدم (۲۸۰).

نمونه‌های ساخت تجربه‌گر در گویش‌های گیلکی در مثال‌های زیر نشان می‌دهد که ساخت تجربه‌گر در جوئنی، مشابه ساخت تجربه‌گر در گیلکی است و با تماس زبانی به این صورت درآمده‌است. این ویژگی تنها در گویش‌های تاتی رودبار و گویش‌های گیلکی گیلان یافت می‌شود و بی‌گمان این تفاوت با تماس زبانی رخ داده است:

(۳۶) zak-on-ə un-ə ʃe xoš han-ə.

kid-PL-rā that-EZ from like come-3SG

بچه‌ها از آن خوش‌شان می‌آید (گیلکی لنگرود) (رستمی سماک و دیگران، ۱۳۹۵: ۱۲۰).

(۳۷) mə-râ yâd nâmo bi.

1Sg-for remember come-3Sg not

یادم نیامده بود. (گیلکی رشتی) (سبزلعلیپور، ۱۳۹۲ الف: ۱۷۸).

(۳۸) mə-râ xandə bəgit.

1Sg-for laughter took-3Sg

خنده‌ام گرفت. (گیلکی شرقی) (همان‌جا).

(۳۹) ma təšna.

I-AC thirsty-is

تشنه هستم (گیلکی) (درزی و دانای طوس، ۱۳۸۳: ۱۷).

۴- نتیجه‌گیری

بسیاری از ویژگی‌های گویش تاتی رودبار مشابه گویش‌های گیلکی‌اند و بر اثر تماس زبانی درازمدت با آنها دچار تغییرات زیادی شده‌اند. از تفاوت‌های مهم جوئنی با دیگر گویش‌های تاتی نبود جنس دستوری در جوئنی است. از بین رفتن حالت‌های مختلف پسوند جمع‌ساز و حالت‌های مختلف ضمیرها از تغییرات دیگر است. نظام حالت‌نمایی و مطابقت در جوئنی حساس به زمان دستوری نیستند و در جمله‌های دارای فعل زمان حال و گذشته به یک صورت می‌آیند. جوئنی بیشترین تغییر را در نظام انطباق بندهای متعددی گذشته دارد و به طور کامل از حالت‌نمایی فاعلی-مفعولی و مطابقت فعل با فاعل در این بندها پیروی می‌کند. تغییر دیگر پی‌بست‌های ضمیری است که در جوئنی کاربردی ندارند. ساخت تجربه‌گر نیز در این گویش به طور کامل مشابه ساخت تجربه‌گر در گیلکی است. برخی تفاوت‌های جوئنی با گویش‌های تاتی و گیلکی در جدول زیر آمده‌است:

جنس دستوری	حالت‌های مختلف پسوند جمع	حالت‌نمایی کنایی	حالت‌نمایی مفعولی	مطابقت فعل با مفعول	مطابقت فعل با فاعل	استفاده از پی‌بست‌های ضمیری	ساخت تجربه‌گر با پی‌بست‌های اضافی
+	+	+	-	+	-	-	+
+	+	+	-	- / +	-	-	+
+	+	-	-	+	-	-	+
+	+	-	+	-	-	+	+
-	-	-	+	-	+	-	-
-	-	-	+	-	+	-	-

پیوست

فهرست کوتاه‌نوشت‌ها

۱	first person	Obl	Oblique
۲	second person	Pl	Plural
۳	third person	PN	proper name
Dir	direct	Poss	Possessive
F	feminine	Post	Postposition
Gen	genitive	Prs	Present
Imp	imperative	Pst	Past
M	masculine	Sg	Singular

منابع

- ایزدی‌فر، ر. ۱۳۹۱. «عوامل تأثیرگذار بر مطابقت مفعولی در زبان تاتی اشتهاردی»، در مجموعه مقالات نخستین همایش ملی زبان و زبان‌شناسی، به کوشش ع. کوپال، ش. مدرس خیابانی و ج. یعشویی درآبی، ج ۱، تهران: نویسه پارس: ۴۷-۵۸.
- _____ ۱۳۹۴. بررسی نظام انطباقی در گروه زبانی تاتی، پایان‌نامه دکتری زبان‌شناسی همگانی، دانشگاه بوعلی‌سینای همدان.
- پورهادی، م. ۱۳۸۵. زبان گیلکی. رشت: فرهنگ ایلیا.
- درزی، ع. و م. دانای طوس. ۱۳۸۳. «ساخت غیرشخصی در گویش گیلکی شهرستان لاهیجان»، گویش‌شناسی، (۲): ۱۷-۳۶.
- راسخ‌مهند، م. ۱۳۸۸. «نگاهی رده‌شناختی به پی‌بست‌های ضمیری در زبان تاتی»، پژوهش‌های زبان‌شناسی، ۱ (۱): ۱-۱۰.
- رستمی سماک، م. ع. درزی، و م. دانای طوس. ۱۳۹۵. «ساخت غیرشخصی در گیلکی شهرستان لنگرود»، جستارهای زبانی، (۳۴): ۱۱۹-۱۴۲.
- رضایتی کیشه‌خاله، م. و ج. سبزه‌علیپور. ۱۳۸۶. «ساخت ارگتیو در گویش تاتی خلخال»، ادب‌پژوهی، (۱): ۸۹-۱۰۸.
- رضائی باغبیدی، ح. ۱۳۸۰. معرفی زبان‌ها و گویش‌های ایران. تهران: آثار.
- سبزه‌علیپور، ج. ۱۳۸۹. زبان تاتی (توصیف گویش تاتی رودبار). رشت: فرهنگ ایلیا.
- _____ ۱۳۹۲ الف. «شکل‌های فروپاشی ساخت ارگتیو در زبان‌های تاتی، تالشی و گیلکی». پژوهش‌های زبان‌شناسی تطبیقی، (۵): ۱۶۷-۱۸۲.
- _____ ۱۳۹۲ ب. «تمایز جنس مؤنث و مذکر در گویش تاتی خلخال»، زبان‌ها و گویش‌های ایرانی، (۲): ۶۵-۸۹.

سبزه‌علی‌پور، ج. و ر. ایزدی‌فر. ۱۳۹۳. «نظام حالت‌نمایی در گویش تاتی خلخال»، *جستارهای زبانی*، (۲۰): ۱۰۳-۱۲۳.

علیزاده جوئنی، ع. ۱۳۸۹. فرهنگ گویش تاتی رودبار زیتون، رستم/آباد، رحمت‌آباد... رشت: فرهنگ ایلیا. کاظم‌پور، ر. ۱۳۸۹. توصیف ساخت‌های غیرشخصی در گویش تاتی رودبار، پایان‌نامه کارشناسی ارشد زبان‌شناسی همگانی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران.

لُکوک، پ. ۱۳۸۳. «گویش‌های حاشیه دریای خزر و گویش‌های شمال غرب ایران». در *راهنمای زبان‌های ایرانی*، ویراستار ر. اشیمت، ترجمه ح. رضایی باغبیدی و دیگران، تهران: ققنوس: ۵۱۵-۴۸۹.

یارشاطر، ا. ۱۳۵۴. «آذری». *دانشنامه ایران و اسلام*. تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب: ۶۹-۶۱.

Stilo, D. L. 1981. "The Tati Language Group in the Sociolinguistic Context of Northwestern Iran and Transcaucasia". In *Iranian Studies*, Vol. 14, (3/4): 137-187.

Thomason, S. G. 2001. *Language Contact - An Introduction*, Edinburgh University Press.

Windfuhr, G. 1990. "Cases". In *Encyclopædia Iranica*, Vol V, Fasc. 1, California: Mazda: 25-37.

Yar-Shater, E. 1969a. *A Grammar of Southern Tati Dialects*. The Hague: Mouton.

_____. 1969b. "Distinction of the Feminine Gender in Southern Tati". In: *Studia classica et orientalia Antonino Pagliaro oblate*. III. Roma: 281- 301.

_____. 1970. "The Tati dialects of Tarom". In W.B. Henning Memorial Volume. M. Boyce and I. Gershevitch eds. London: Lund Humphries: 451-467.